

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА ім. В. М. КОРЕЦЬКОГО**

МАКСАКОВА Руслана Миколаївна

БДК 342.1; 342.3

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УСТАНОВЧОЇ ВЛАДИ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Київ – 2013

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана у відділі конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України.

Науковий консультант: доктор юридичних наук, професор
ЮЩИК Олексій Іванович,
Інститут держави і права ім. В.М. Корецького
НАН України, провідний науковий співробітник
відділу конституційного права та місцевого
самоврядування.

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
СКРИПНЮК Олександр Васильович,
Національна академія правових наук України,
завідувач відділу міжнародних наукових зв'язків,
академік НАПрН України;

доктор юридичних наук, професор
КОЛОДІЙ Анатолій Миколайович,
Національна академія внутрішніх справ,
начальник кафедри конституційного
та міжнародного права;

доктор юридичних наук, доцент
КОВАЛЬЧУК Віталій Богданович,
Інститут права ім. І. Малиновського
Національного університету «Острозька академія»,
завідувач кафедри теорії та історії держави і права.

Захист відбудеться «15» листопада 2013 р. о 14:50 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.236.03 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, за адресою: 01601, м. Київ, вул. Трьохсвятительська, 4.

Автореферат розісланий «11» листопада 2013 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Т. І. Тараконич

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Сучасні теорії демократії, в основу яких покладено ідею народного суверенітету, визначають першим і головним його проявом установчу владу народу. Теорія влади народу (народовладдя) в науці конституційного права України переживає період становлення, і хоча цій проблемі присвячено чимало наукових праць, у яких зазвичай зосереджується увага на дослідженні форм реалізації влади народу, поза увагою залишаються визначення поняття, змісту, ознак, суб'єктів, правових основ та форм реалізації установчої влади як такої.

Актуальність теми даного дослідження зумовлена передусім тією ситуацією, що склалася в системі владних відносин сучасної України. Зокрема, Конституційний Суд України ще у Рішенні від 03 жовтня 1997 р. визначив, що «Конституція України за своєю юридичною природою є актом установчої влади, яка належить народу та по відношенню до так званих встановлених влад є первинною»; а між тим юридична наука й досі не має чіткого методологічного підходу до визначення поняття установчої влади. Навіть сучасна вітчизняна енциклопедична юридична література не пропонує визначення терміна «установча влада».

У статті 5 Конституції України зазначено, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ, і що право визначати і змінювати конституційний лад в Україні належить виключно народові і не може бути узурповане державою, її органами або посадовими особами. Проте державотворча практика дає підстави для сумнівів щодо реальності цього положення. Проблемою є відсутність належної конкретизації вказаного положення, передусім, щодо співвідношення прямого здійснення установчої влади народом і представницького її здійснення парламентом України. Актуальність вирішення даної проблеми особливо зростає зважаючи на початок роботи Конституційної Асамблеї над проектом оновленої редакції Конституції України, враховуючи юридичну недосконалість конституційних процедур та неоднозначну роль органу конституційної юрисдикції України в конституційному процесі.

Практика здійснення конституційного процесу, внесення змін до чинної Конституції України впродовж останнього десятиліття залишає як і раніше актуальним питання реальної та визначальної участі народу в цьому процесі. На дану обставину звертав увагу Президент України у щорічному посланні до Верховної Ради України у 2011 році. І справа не лише в низькій активності самих громадян, а насамперед у відсутності реальних механізмів їх залучення до такої участі, в існуванні суперечливого законодавства про референдум, у низькому рівні політичної і правової культури населення.

Не випадково тому проблеми установчої влади набувають все більш помітного значення у наукових колах та стали предметом ряду публікацій, у яких наголошується на недоліках функціонування інституту публічної влади в Україні, проблемах реалізації народовладдя, безвідповідальності влади перед народом. Життєво важливе питання впровадження в національну політичну систему ефективного механізму громадянського контролю за діяльністю органів публічної влади та реалізації відповідальності держави перед народом зумовлює потребу в поглиблених дослідженнях феномена установчої влади.

Актуальними для юридичної науки залишаються питання історичних і теоретичних передумов виокремлення установчої влади як особливої влади в суспільстві і державі, змісту, форм і способів реалізації цієї влади, проблеми співвідношення установчої та законодавчої влади, насамперед, у контексті конституційного процесу.

Класична теорія установчої влади не дає задовільної відповіді на ці питання, обмежуючи зміст її поняття аспектом конституційного процесу. Відтак, заснована на ідеях теорії установчої влади практика ухвалення писаних конституцій стала звичною для держав, а зміст теорії установчої влади трансформувався зрештою в її вузьке розуміння влади, що приймає конституцію держави. Переважно на теоретичних засадах класичної теорії установчої влади ґрунтується й суперечлива в даному питанні практика вирішення Конституційним Судом України справ, пов'язаних із проблемою здійснення установчої влади в Україні.

Усе викладене переконує в незаперечній науковій актуальності обраної теми дисертаційної роботи.

Дане дослідження ґрунтується на теоретичних працях визначних представників філософської думки минулого: Ю. Гачека, Г. Гегеля, Т. Гобса, Г. Гроція, І. Канта, Ф. Лассалья, Дж. Локка, А. Лоуелля, В. Леніна, К. Маркса, Ш.-Л. Монтеск'є, Е. Понтівича, Л. Прево-Парадоля, Ж.-Ж. Руссо, Е. Сьєйєса, Ф. Енгельса; філософсько-правових, історико-правових, політологічних і юридичних працях, а також працях у галузі теорії управління С. Авак'яна, А. Анікевича, П. Астафічева, В. Афанасьєва, М. Байтіна, Л. Гініятулліної, В. Горшенєва, Л. Григоряна, М. Єленіна, Ж.-П. Жакке, Л. Каска, О. Кутафіна, А. Кіма, Й. Левіна, Я. Магазинера, Ю. Тихомирова, Т. Хабрієвої, В. Халіпова, В. Чиркіна, Б. Чичеріна, Ф. Шамхалова, А. Шайо, О. Шишкіної, К. Шмітта, Г.-П. Шнайдера, А. Югова, Б. Ебзеєва та інших.

У роботі над темою дослідження були також значною мірою використані теоретичні праці відомих вчених-правознавців України: М. О. Баймуратова, Ю. Г. Барабаша, О. В. Батанова, В. Д. Гапотія, В. Б. Ковальчука, А. М. Колодія, Л. Т. Кривенко, А. Р. Крусян, О. О. Майданника, О. М. Мироненка, О. Г. Мурашина, В. Ф. Опришка, М. П. Орзіха, М. І. Палієнка, В. Ф. Погорілка, В. І. Семчика, В. Ф. Сіренка, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюка, М. І. Ставнійчук, В. Я. Тація, М. О. Теплюка, Є. А. Тихонової, Ю. М. Тодики, В. Л. Федоренка, О. Ф. Фрицького, В. В. Цветкова, М. В. Цвіка, В. М. Шаповала, Ю. С. Шемшученка, Л. М. Шипілова, Л. П. Юзькова, О. І. Ющика та інших. У представлених ними працях досліджувалися різні аспекти установчої влади, в тому числі конституційно-правові, проте не можна стверджувати, що теоретичні та практичні питання, які стосуються організації й реалізації установчої влади в сучасних умовах, зокрема, України, висвітлені достатньою мірою.

Наукове дослідження конституційно-правових проблем установчої влади в Україні є актуальним завданням сучасної науки конституційного права, успішне вирішення якого сприятиме подальшому розвитку демократичної правової держави в Україні.

Наведеним вище зумовлений вибір теми дослідження та визначення його мети, наукова новизна і практичне значення даної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах планових досліджень, які проводяться відділом конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України «Проблеми теорії конституційного права України» (номер державної реєстрації RK 0110U002174).

Мета і задачі дослідження. Основною *метою* дослідження є з'ясування сутності та змісту установчої влади з урахуванням сучасних досягнень філософсько-правової думки, теоретико-правової науки, новітніх результатів теорії управління та науки конституційного права, а також виявлення проблем в організації й реалізації установчої влади в Україні, і на цій основі розробка методологічних підходів і рекомендацій щодо їх вирішення.

Для досягнення вказаної мети були поставлені такі *задачі*:

охарактеризувати становлення та розвиток теорії установчої влади, позначити проблемні питання вказаної теорії;

сформувати теоретико-методологічні підходи до визначення поняття установчої влади;

з'ясувати сутність і зміст установчої влади, визначити її специфічні ознаки та поняття;

дати класифікацію видів установчої влади;

визначити та розкрити форми реалізації установчої влади;

охарактеризувати процес конституювання установчої влади в Україні в період 1917–1990 рр.;

висвітлити концептуальні підходи до визначення установчої влади в конституційному процесі України 1990–1996 рр.;

з'ясувати особливості конституювання установчої влади в Основному Законі України;

запропонувати напрями вдосконалення порядку реалізації установчої влади в Україні через форми безпосередньої демократії та в діяльності органів публічної влади;

виявити актуальні проблеми реалізації установчої влади в сучасному конституційному процесі України та запропонувати шляхи їх вирішення.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що складаються в процесі організації та здійснення публічної влади в Україні.

Предметом дослідження є поняття та конституційно-правові аспекти установчої влади, проблеми її становлення й реалізації в Україні.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становить сукупність філософсько-світоглядних, загальнонаукових принципів і підходів та спеціально-наукових методів пізнання правових явищ, використання яких дало змогу отримати науково обґрунтовані результати.

Філософсько-світоглядною основою дослідження феномена установчої влади, його основоположним методом обрано *матеріалістичну діалектику*, як об'єктивно необхідну логіку руху пізнання, що дає змогу розглядати досліджуване явище в його розвитку, обумовленому матеріальними умовами суспільного життя. Завдяки даному методу розкривається сутність такого складного суспільного явища, яким є установча влада, а також особливості виявлення її сутності в конкретно-історичних

умовах сучасної України; виявляються специфічні ознаки, види й форми реалізації установчої влади. Дисертаційне дослідження здійснювалося виходячи з принципів історизму, всебічності, об'єктивності та обґрунтованості, що сприяло отриманню різноаспектних характеристик установчої влади, використанню знань, отриманих в інших галузях наукового знання.

Методологічну базу дослідження становлять також ряд загальнонаукових та спеціально-наукових методів, серед яких: *формально-логічний метод*, як загальний метод наукового пізнання явищ природи і суспільства, який використано для аналізу влади як явища природи і суспільства; *історичний метод* використано автором при дослідженні історичних передумов формування теорії установчої влади та її становлення в історичній перспективі, а також при дослідженні передумов становлення і конституювання установчої влади в незалежній Україні; *порівняльно-правовий метод* дав змогу дослідити загальні риси та специфіку виявлення загальної сутності установчої влади в різних державно-правових системах, в тому числі в Україні; *метод системно-структурного аналізу* використано при дослідженні установчої влади як виду публічної влади, що дало змогу не лише окреслити її місце у політико-правовій реальності, а й проаналізувати всі її основні складові як атрибута управління суспільством, та виробити методологічні підходи щодо реформування існуючої в Україні установчої влади; *юридико-логічний (догматичний, формально-юридичний) метод* застосовано насамперед в процесі аналізу нормативно-правової бази дослідження, конституційно-правових джерел чинного законодавства України, правових актів Конституційного Суду України тощо; *метод семантичного аналізу* використано для з'ясування значення термінів «влада», «публічна влада», «установчий» та інших.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше у вітчизняній юридичній науці здійснено спеціальне дослідження феномена установчої влади в конституційно-правовому аспекті, сформульоване її загальне поняття, визначено зміст, види і форми реалізації установчої влади, досліджено становлення й розвиток установчої влади в Україні та проблеми її реалізації і вдосконалення на сучасному етапі.

Наукову новизну даної дисертаційної роботи становлять, зокрема, такі основні наукові положення і висновки:

вперше:

на основі аналізу класичної теорії установчої влади зроблено висновок про недостатність розуміння установчої влади, що обмежується лише прийняттям конституції держави, а також висновок про наявність суперечностей у даній теорії та необхідність нових методологічних підходів до формування поняття установчої влади;

виокремлено проблемні питання у сучасних підходах до вивчення установчої влади, якими є: розуміння природи цієї влади; розмежування понять установчої та законодавчої влади, форм реалізації однієї та іншої; визначення дійсного суб'єкта установчої влади, насамперед, в аспекті поняття демократії; поняття суверенності установчої влади;

визначено методологічний підхід, згідно з яким поняття установчої влади формується як видове поняття стосовно родового поняття «публічна влада», а відтак установча влада розглядається як вид публічної влади;

доведено, що запровадження, установлення, узаконення, утвердження певного суспільного стану або порядку речей, правового порядку в суспільстві є вихідним моментом у реалізації публічної влади, і що установча влада знаходить вияв через утворення чи припинення інститутів суспільства та основних правил (норм) функціонування і взаємодії цих інститутів;

охарактеризовано специфічні ознаки установчої влади як організаційної складової установчо-законодавчої, організаційно-правової форми здійснення публічної влади та з'ясовано, що установча влада, на відміну від інших видів публічної влади (законодавчої, виконавчої, судової тощо) реалізується як на правовій, так і на неправовій основі, і що вона має легітимізуватися та неодмінно набути юридичного оформлення;

запропоновано авторське поняття установчої влади як відношення панування-підкорення, через яке політично домінуючий суспільний суб'єкт як суверен запроваджує (установлює) на території держави або її частині певні публічно-владні інститути та основні норми їх функціонування (установлює фактичну конституцію), а також забезпечує їх легітимацію, узаконюючи суспільний порядок, в якому він заінтересований, шляхом ухвалення або зміни юридичних актів (юридичної конституції), що виступають як організаційні і конституційно-правові передумови функціонування публічної влади;

визначено зміст і форму установчої влади: змістовно вона є публічною владою, яка установлює та утверджує фактичну конституцію, тобто систему здійснення та організації влади, що задовольняє потреби домінуючих політичних сил у суспільстві; формально установча влада зводиться до узаконення, тобто надання загальнообов'язкової сили встановленим нею конституційним інститутам як за допомогою правових механізмів перетворення фактичної конституції на юридичну, так і за допомогою позаправових механізмів на початковій стадії її реалізації, з наступним наданням цим перетворенням правової форми;

з'ясовано зміст і специфіку неправового способу здійснення установчої влади;

запропоновано критерій поділу установчої влади на її окремі види, яким є спосіб здійснення установчої влади. Здійснено авторське визначення видів установчої влади: 1) революційна установча влада, 2) реформаційна установча влада, 3) функціональна установча влада. Доведено, що види установчої влади відрізняються між собою специфікою суб'єкта, способами і формами, в яких здійснюється влада, а також характером і формою актів установчої влади;

обгрунтовано співвідношення форм здійснення установчої влади з формами здійснення безпосередньої демократії; наголошено, що установча влада здійснюється лише через ті форми безпосередньої демократії, які завершуються прийняттям імперативного акта; з'ясовано, що на відміну від тих форм безпосередньої демократії, які здійснюються лише відповідно до Конституції та законів, форми установчої влади можуть бути як визначеними або не забороненими Конституцією і законами, так і взагалі ними не визначеними або навіть забороненими;

запропонована авторська класифікація форм реалізації установчої влади, зокрема, їх поділ на дві групи: 1) за суб'єктом установчої влади та 2) за правовою врегульованістю цих форм;

охарактеризовано передумови та етапи становлення і реалізації установчої влади в Україні до набуття нею незалежності;

з'ясовано особливості виявлення сутності установчої влади в умовах незалежної України;

виявлено форми реалізації установчої влади в сучасній Україні через:
1) участь у загальнонаціональних і місцевих виборах, 2) участь у референдумах, 3) реалізацію установчих повноважень органами влади, сформованими шляхом загальнонаціональних і місцевих виборів, 4) референдну ініціативу щодо проведення всеукраїнського референдуму та інші форми безпосередньої демократії, результати реалізації яких мають обов'язковий характер, 5) участь у конституційному процесі; визначено проблемні питання реалізації установчої влади у вказаних формах;

запропоновано методологічні підходи до реформування установчої влади в Україні;

удосконалено:

поняття публічної влади в контексті її співвідношення з установчою, законодавчою та іншими видами влади;

методологію пізнання феномена публічної влади та формування теорії установчої влади і вироблення її наукового поняття, що відбиває об'єктивну істину, має рухатися від вихідного уявлення про установчу владу через осягнення її сутності до виявлення вказаної сутності в конкретно-історичних умовах сучасної України;

концептуальні положення теорії установчої влади;

уявлення про коло суб'єктів установчої влади, суб'єктів здійснення установчої влади на правовій основі та не на правовій основі, а також суб'єктів прямої й представницької (похідної) установчої влади;

дістали подальшого розвитку:

розуміння способів здійснення публічної влади як установчої влади, переходу від фактичної до юридичної конституції;

поняття та класифікація форм реалізації установчої влади;

уявлення про зміст інститутів виборів і референдуму в аспекті здійснення установчої влади;

характеристика концептуальних підходів до визначення установчої влади в конституційному процесі України 1990–1996 рр.;

формулювання концептуальних основ установчої влади, на яких будується чинна Конституція України;

пропозиції стосовно вдосконалення Конституції України в частині визначення організації та реалізації установчої влади, положень про зміст установчих повноважень Верховної Ради України, Президента України та органів місцевого самоврядування.

Практичне значення одержаних результатів визначається їх актуальністю, новизною та сформульованими загальнотеоретичними і прикладними висновками.

Сформульовані в дисертації висновки, положення, пропозиції можуть бути використані:

у науково-дослідній роботі – для уточнення теоретико-методологічних засад установчої влади та подальшого пізнання феномена установчої влади і форм її реалізації, а також для розвитку відповідних наукових досліджень у галузі конституційного права, з проблем теорії держави і права та теорії управління;

у правотворчій діяльності – як теоретичний матеріал для вдосконалення конституційно-правової регламентації установчої влади в Україні;

у правозастосовній діяльності – для вдосконалення процесу реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії, діяльність органів публічної влади та сучасний конституційний процес України, а також для здійснення правової реформи та розвитку демократичної організації влади в Україні;

у навчальному процесі – при підготовці відповідних розділів підручників і навчальних посібників з конституційного і муніципального права України; викладанні відповідних навчальних дисциплін; у науково-дослідній роботі студентів, магістрів, аспірантів.

Апробація результатів дисертації. Дисертація виконана в Інституті держави і права ім. В. М. Корецького НАН України як пошукова науково-дослідна робота; її результати були предметом обговорення відділу конституційного права та місцевого самоврядування Інституту держави і права ім. В. М. Корецького.

Теоретичні висновки та основні положення дисертації доповідалися на міжнародних науково-практичних конференціях: «Право і лінгвістика» (м. Сімферополь–Ялта, 13–16 вересня 2004 р.; тези опубліковано), «Дні науки» (м. Запоріжжя, 28–29 жовтня 2004 р.; тези опубліковано), «Дні науки» (м. Запоріжжя, 27–28 жовтня 2005 р.; тези опубліковано), «Дні науки» (м. Запоріжжя, 05–06 жовтня 2006 р.; тези опубліковано), «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 18–19 травня 2006 р.; тези опубліковано), «Дні науки» (м. Запоріжжя, 11–12 жовтня 2007 р.; тези опубліковано), «Від громадянського суспільства до правової держави» (м. Харків, 24 квітня 2008 р.; тези опубліковано), «Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності» (м. Київ, 07 квітня 2008 р.; тези опубліковано), «Запорізькі правові читання» (м. Запоріжжя, 15–16 травня 2008 р.; тези опубліковано), «Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування» (м. Київ, 10 квітня 2009 р.; тези опубліковано), «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 05–06 червня 2009 р.; тези опубліковано), «Поняття, терміни і категорії історико-правової науки» (м. Миколаїв, 23–26 квітня 2009 р.; тези опубліковано), «Треті конституційні читання» присвячена пам'яті академіка права Ю.М. Тодики (м. Харків, 28–29 травня 2010 р.; тези опубліковано), «Актуальні питання публічного права» (м. Запоріжжя, 19–20 травня 2011 р.; тези опубліковано), «Актуальні питання публічного права» (м. Запоріжжя, 11 листопада 2011 р.; тези опубліковано), «Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах» (м. Євпаторія, 20–23 вересня 2012 р.; тези опубліковано), «Актуальні питання публічного права» (м. Запоріжжя, 3 жовтня 2012 р.; тези опубліковано), «Правові основи розвитку сучасних політичних систем: досвід України та Республіки Білорусь» (м. Київ, 22 листопада 2012 р.; тези опубліковано),

«Гуманитарные науки и модернизация правовой системы государства: российский и зарубежный опыт» (м. Новосибирск, 14 декабря 2012 р.; тези опубліковано); Всеукраїнських науково-практичних конференціях: «Влада і суспільство: проблеми взаємодії» (м. Запоріжжя, 18–19 листопада 2005 р.; тези опубліковано); «Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні» (м. Запоріжжя, 30 травня 2008 р.; тези опубліковано), «Концепція правової держави у світлі Декларації про державний суверенітет і Конституції України» (м. Київ, 21 червня 2010 р.; тези опубліковано), «Правові реформи в Україні» (м. Київ, 06 жовтня 2011 р.; тези опубліковано), «Державотворення та правотворення в період реформ: питання теорії та практики» (м. Київ, 19–20 квітня 2012 р.; тези опубліковано); методологічному семінарі: «Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи» (м. Київ, 2 квітня 2008 р.; тези опубліковано); засіданнях круглого столу: «Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку» (м. Харків, 19 листопада 2009 р.; тези опубліковано); «Актуальні проблеми сучасного адміністративного права» (м. Запоріжжя, 22 березня 2013 р.; тези опубліковано); Міжнародному науковому семінарі «Законодавчий процес і процедура в парламенті України: проблеми якості і вдосконалення в контексті європейського досвіду» (м. Київ, 22 вересня 2010 р.; тези опубліковано).

Результати дослідження були використані в процесі нормопроектної та експертно-правової роботи Центром нормопроектного забезпечення діяльності Президента України Національного інституту стратегічних досліджень, Центральної виборчої комісії, Управлінням з питань внутрішньої політики та зв'язків з громадськістю Запорізької обласної державної адміністрації, Комісії з питань конституційного ладу та порядку прийняття і введення в дію змін до Конституції України Конституційної Асамблеї, у навчальному процесі в Інституті права імені Володимира Сташиса Класичного приватного університету, Кіровоградського інституту розвитку людини, Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ (акти впровадження додаються).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дослідження відображено в 67 наукових працях: в індивідуальній монографії, розділі в колективній монографії, 20 статтях у наукових фахових виданнях України з юридичних наук, 5 статтях у наукових виданнях інших держав з юридичних наук, 12 публікаціях, що додатково висвітлюють результати дисертаційного дослідження 28 тезах наукових доповідей та повідомлень на наукових і науково-практичних конференціях, круглих столах і методологічних семінарах.

Структура та обсяг дисертації обумовлені метою і завданнями дослідження. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, поділених на десять підрозділів, висновків, списку використаних джерел (524 найменування на 63 сторінках) та додатків (на 16 сторінках). Загальний обсяг дисертації становить 453 сторінки, з них основного тексту 374 сторінки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У Вступі дисертації обґрунтовується актуальність теми дослідження, визначаються зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, мета і задачі дослідження, його об'єкт і предмет, розкриваються методи дослідження, характеризується наукова новизна одержаних результатів і практичне значення роботи, наводяться відомості про апробацію результатів дисертації, її структуру і обсяг.

Розділ 1 «Установча влада як вид публічної влади», що складається з двох підрозділів, присвячений аналізу процесу становлення та розвитку теорії установчої влади і визначенню теоретико-методологічних підходів до формування поняття установчої влади.

У підрозділі 1.1 «Теорія установчої влади: розвиток і проблемні питання» охарактеризовано витoki формування вчення про установчу владу та положення класичної теорії установчої влади, а також розглядаються сучасні підходи до вивчення феномена установчої влади.

Відзначено, що зародження вчення про установчу владу пов'язують з поширенням в Америці ідей політичного та релігійного конгрегаціоналізму, які знайшли своє відображення в колоніальному договорі (11 листопада 1620 р.), та з утворенням у 1629 році поблизу бухти Массачузетс першого політичного суспільства з демократичною структурою на території Нової Англії, а також із протестантськими принципами, що стали основою для розвитку політичної доктрини, яка пізніше отримала назву «демократична».

Ідеї демократії активно розвивалися в працях теоретиків XVIII ст. і представлені у трьох основних формах демократії: швейцарській, що отримала назву «безпосередня» і була репрезентована насамперед у працях Ж.-Ж. Руссо; американській – це так звана «демократія з поділом влади» (її ідея була висловлена у XVIII ст. англійським філософом Дж. Локком, а пізніше обґрунтована французьким просвітителем Ш. Монтеск'є); французькій – парламентарна демократія (або представницьке правління), що була представлена у працях мислителів кінця XVIII – початку XIX ст., зокрема Л. Прево-Парадоля. Представники кожної з названих теорій демократії намагалися довести, що народ є першоосновою формування будь-якої влади в суспільстві, тому саме йому належить право встановлювати будь-які правила організації та управління суспільством – первісна установча влада народу.

Як зазначають науковці, протягом XIX ст. еволюція як теоретичних уявлень, так і практики конституційної нормотворчості в питаннях стосовно природи установчої влади відбувалася в одному напрямі – розвитку поняття конституції у формальному розумінні. Вчення Е. Ж. Сьєйєса, в якому було концептуально сформульовано теорію установчої влади і вперше введено цей термін, стали сприймати як постулат, згідно з яким будь-яка держава повинна мати свою писану конституцію. Якщо при зародженні установча влада ґрунтувалася на загальній згоді всіх людей, які створювали державу, тобто на «народному договорі», а її завданням була охорона свободи особистості від державної влади, то в процесі розвитку установча влада підпала під дію норм права, стала владою, яка діє у формах,

передбачених конституцією, подібно до того, як влада, що видає закони, – законодавча влада – діє у формах, що встановлені не лише конституцією, а й виданими нею законами. Підкоривши себе праву, ставши в цьому сенсі поряд із владою законодавчою, установча влада в багатьох державах стала зближатися і навіть зливатися з останньою у формах свого здійснення.

Аналіз сучасних підходів до вивчення феномена установчої влади, ключових понять класичної теорії установчої влади та її сучасних модифікацій дає підстави для висновку, що за термінами «установча влада», «влада народу», або «народовладдя», фактично стоїть один і той самий предмет, що термін «установча влада» не позначає одне певне поняття, а тому не є достатньо переконливою й теорія установчої влади. Адже дана теорія навіть не вказує на найближче родове поняття, відносно якого «установча влада» є видовим поняттям. А без такого визначення залишається невідомою природа цієї влади, її власний зміст, відмінний від змісту інших видів влади. Через це у різних дослідників має місце неоднакове розуміння співвідношення установчої та законодавчої влади, різні підходи до поділу установчої влади на види тощо. Це неминуче веде до змішування уявлень про установчу та законодавчу влади, що негативно позначається на практиці.

Більшість учених, відзначено в роботі, дотримується єдиної позиції стосовно поділу установчої влади на первісну та установлену, однак зміст і спосіб реалізації вказаних різновидів установчої влади залишаються проблемним питанням юридичної науки.

Ще одна принципова проблема сучасного розуміння поняття установчої влади, зазначається в дисертації, полягає у визначенні дійсного суб'єкта установчої влади, насамперед, в аспекті поняття «демократії», за відсутності певного розуміння поняття народу як суб'єкта влади.

Традиційне розуміння установчої влади як влади, що приймає або змінює конституцію, залишає поза увагою такі форми прояву влади, як загальнодержавні та місцеві вибори і референдуми, інші форми прямого волевиявлення громадян, здійснення низки установчих повноважень главою держави, парламентом та органами місцевого самоврядування. Таким чином, зміст загального поняття установчої влади фактично відривається від форм її реалізації.

Теорія установчої влади нерозривно пов'язана з визначенням такої ознаки як суверенність установчої влади, з проблемою її юридичної необмеженості чи обмеженості. Проте дискусійність поняття суверенітету, на думку дисертанта, ставить під сумнів принципові положення класичної теорії установчої влади, переконливість методологічних засад цієї теорії, та зобов'язує визначитися в методологічних підходах до вивчення феномена установчої влади.

У *підрозділі 1.2 «Теоретико-методологічні основи визначення поняття установчої влади»* зазначено, що формування поняття установчої влади базувалося на понятті влади взагалі, оскільки установча влада уявляється як більш конкретне (вузьке) поняття щодо влади як такої. Зауважено, що через різні філософсько-методологічні підходи до розуміння влади у політико-юридичній літературі відсутнє єдине наукове її поняття. Узагальнюючи різні підходи до розуміння влади, можна відмітити, що для них спільним є погляд на владу як спосіб панування однієї сили над іншою (влада природи над людиною, влада людини над природою, влада

людини над людиною). Якщо йдеться про владу в суспільстві, то вона є способом підкорення поведінки людини або силам природи, або іншим людям.

Конкретизуючи загальне поняття влади, дисертант відзначає, що коли поведінка людини підкоряється силам природи, ця влада виступає як природна влада, а коли її поведінка підкоряється іншим людям, то влада виступає як соціальна влада. Через це, розглядаючи поняття влади, потрібно зазначити, про яку саме владу йде мова – природну чи соціальну, оскільки дію природних сил вивчають природничі науки, а дію соціальних сил – суспільні науки.

Грунтуючись на положеннях про зміст поняття влади і форми прояву влади в суспільстві, в дисертації відзначено, що владний вплив на поведінку людей у суспільстві відбувається або об'єктивно, незалежно від свідомого впливу на поведінку конкретної особи з боку інших людей чи організацій, або суб'єктивно, тобто як свідомий цілеспрямований вплив на поведінку людини в суспільстві. Зважаючи на це, та на підставі системного підходу, виділено дві форми прояву суспільної влади: 1) стихійна влада в суспільстві, що діє незалежно від суспільного усвідомлення і 2) свідомо влада, яку визначають встановлені суспільством закони і яка реалізується за допомогою різноманітних видів керуючого впливу. Остання форма прояву влади, як свідомо здійснювана влада, в літературі визначається, на відміну від стихійної суспільної влади, як публічна влада, що діє на поведінку членів суспільства через здійснення соціального управління. Вказана владна дія відбувається шляхом підкорення методами соціального управління волі членів суспільства встановленим цією владою вимогам.

Публічна влада поділяється на різні види і форми, однак їх об'єднує те, що реалізація будь-якої публічної влади здійснюється через соціальне управління. Зазначено, що не тільки державне управління, а й соціальне управління взагалі не може здійснюватися без нормативного регулювання поведінки людей, воно також ґрунтується на певних суспільних законах, спрямоване на встановлення певного суспільного порядку. Соціальне управління від самого початку здійснювалося в правовій формі і було спрямоване на встановлення та підтримання певного правового порядку в суспільстві.

Виходячи з такого розуміння поняття влади та публічної влади як безпосередньої основи соціального управління, запропоновано розглядати публічну владу як суспільне відношення панування-підкорення між суб'єктами, що реалізується в процесі соціального управління у формах самоуправління та владарювання.

З огляду на результати зіставлення основних положень класичної теорії установчої влади з пропонованим розумінням влади, соціальної влади та публічної влади, стверджується, що поняття «установча влада» найбільше корелює з поняттям публічної влади, яке слід розглядати як вихідне поняття для формування поняття установчої влади. А оскільки публічну владу визначено як найближче родове поняття щодо установчої влади, то останню слід вважати одним із видів публічної влади.

Наголошено, що основним методологічним засобом для визначення специфіки установчої влади як виду публічної влади має бути пошук критерію класифікації, або ознаки, за якою установча влада відрізняється від інших видів публічної влади.

З'ясовано, що тим критерієм, за яким визначається установча влада як вид публічної влади, є організаційно-правова форма здійснення публічної влади.

Розділ 2 «Поняття, види і форми реалізації установчої влади» складається з двох підрозділів, в яких автором на основі аналізу аспекту «установлення» в процесі здійснення публічної влади визначається зміст поняття установчої влади, а також специфіка установчої влади з точки зору її форми, на підставі чого формулюється загальне поняття установчої влади; розкриваються специфічні ознаки установчої влади; аналізуються теоретичні уявлення щодо поділу установчої влади на види, пропонується авторська класифікація видів установчої влади; визначаються форми реалізації установчої влади.

У підрозділі 2.1 «Поняття та специфічні ознаки установчої влади» з'ясовується сутність і зміст установчої влади, сукупність її кваліфікуючих ознак, суб'єктів та об'єктів, що дають уявлення про її природу та призначення, її місце в системі публічної влади, виходячи з чого запропоновано загальне поняття установчої влади.

Зазначено, що в установчо-законодавчій формі здійснення публічної влади установлення виступає як змістовна складова, а узаконення встановленого – як формальна складова. Установлення у здійсненні публічної влади означає запровадження, узаконення чи утвердження певного стану або порядку. Саме таким уявляється зміст установчої влади, як способу впливу на поведінку людей через запровадження, установлення, узаконення, утвердження певного суспільного стану або порядку речей, у тому числі правового порядку в суспільстві.

Виходячи з цього, здійснення установчої влади відбувається через утворення інститутів суспільства та основних правил (норм) їх функціонування і взаємодії. При цьому наголошено, що утворення нових інститутів відбувається не лише на підставі існуючих норм права та моралі, а й шляхом революцій, переворотів, збройної боротьби тощо, тобто у неправовий (позапоровий) спосіб.

На основі аналізу уявлень про співвідношення юридичної й фактичної конституції з'ясовано зміст і специфіку неправового способу здійснення установчої влади. Зазначено, що установча влада, яка здійснюється не на правовій, а на силовій основі, зокрема, революційним способом, спрямовується на створення нового типу держави й суспільства, завоювання для цього політичної влади та прихильності більшості населення й організацію нового управління. Здійснення установчої влади неправовим способом на першому етапі передбачає проголошення певного політичного рішення, що спирається не на право, а на силу, легітимацію встановленого вказаним рішенням режиму і, як завершальний етап, – закріплення проголошеного режиму в конституційно-правових актах, тобто легалізацію установчої влади, набуття нею юридичної форми.

В дисертації підкреслюється, що правова форма не завжди є передумовою здійснення установчої влади, однак вона завжди є умовою її тривалого стійкого існування як виду публічної влади. У цьому полягає специфіка установчої влади, оскільки для публічної влади взагалі її здійснення в правовій формі є суттєвою ознакою. Усі інші, крім установчої, види публічної влади (законодавча, виконавча (урядова), судова тощо) передбачають їх здійснення від самого початку виключно на правовій основі.

Позаправові форми створення органів влади та визначення різних інститутів суспільства (шляхом революцій, переворотів тощо) є поширеною практикою в розвитку суспільства, реформуванні основних політичних інститутів. Разом з тим, вони потребують надалі переведення реально існуючих відносин і співвідношення політичних сил у юридичні норми, узаконення цих відносин та співвідношення політичних сил, тобто переходу від фактичної до юридичної конституції.

Поняття установчої влади автор розуміє в її функціональному аспекті та відрізняє від такого її розуміння, коли термін «установча влада» використовується в значенні суб'єкта, що здійснює цей вид публічної влади (влада «народу», «нації» тощо). Суб'єктами здійснення установчої влади в Україні є народ, територіальні громади, органи державної влади, органи місцевого самоврядування. В різних країнах перелік суб'єктів може бути різним і визначається в основному законами країни. За умов реалізації установчої влади не на правовій основі суб'єктами її здійснення можуть виявитися як існуючі органи чи структури державної влади (наприклад, армія) чи окремі посадові особи держави, так і тимчасовий уряд, революційний комітет, окремі політичні партії, громадські рухи, озброєні групи повстанців і навіть інші держави.

У даному підрозділі розкрито суттєві ознаки, притаманні всім дійсним суб'єктам установчої влади, та наголошено, що суб'єктами є не будь-які групи осіб чи їх організації, а політично домінуючі в суспільстві суб'єкти, які приймають відповідні рішення щодо зміни існуючої системи публічної влади та/або її суб'єктів. Як правило, суб'єктом установчої влади виступають народ, вищі органи державної влади, інші суб'єкти, визначені в конституції держави, або політичні партії, громадські рухи, революційні комітети, суспільні класи, озброєні групи населення тощо, за умови, що вони політично домінують у суспільстві, а також реально здатні, хоча б на певний час, підкорити суспільство своїм владним рішенням і контролювати та забезпечувати їх виконання.

Встановлено, що об'єктом установчої влади є населення території держави або її частини, на яку поширюється влада вказаного суб'єкта. У цьому сенсі суб'єкт виступає як суверенний щодо цього населення, він має верховенство, реально панує на цій території, спираючись на відповідну силу (економічну, воєнну, політичну тощо). Суверенність суб'єкта полягає в тому, що для нього не передбачена певна обмежена компетенція; він встановлює норми та має повноваження змінювати й можливість порушувати їх. Фактичний суверенітет у цьому випадку означає претензію владарюючого суб'єкта на незалежність, самостійність у зовнішніх і внутрішніх справах і територіальне верховенство, яку визнають інші суб'єкти з такими самими претензіями, та наявність влади, яку підтримує населення, яка контролює заявлену територію й ефективно управляє нею.

Зауважено, що саме через відносини панування-підкорення суб'єкт установчої влади запроваджує, встановлює та утверджує необхідні для його панування владні інститути, а також норми функціонування цих інститутів, тобто встановлює фактичну конституцію. Разом з тим, установча влада неможлива як дійсна публічна влада без згоди населення слугувати об'єктом у цих відносинах панування-підкорення, без правового визнання й вираження політичного суверенітету суб'єкта влади як юридичного суверенітету, тобто як зафіксованої в законі вищої влади

органів держави, врегульованої правом, що владарює у правовій формі. Це означає легітимацію цих відносин, а отже, узаконення нового суспільного порядку.

Установча влада призначена для створення необхідних організаційних і конституційно-правових передумов функціонування публічної влади в суспільстві. На підставі актів установчої влади створюються так звані установлені влади й нормативно регулюється порядок їх функціонування. Проте не завжди наявність актів установчої влади (рішення референдуму, конституції держави) є достатньою правовою передумовою для здійснення установчої влади на певній території та подальшого утворення й належного функціонування на ній публічної влади. Суб'єкт, який здійснює фактичну, а не «умовну» установчу владу, має бути достатньо впливовим і політично домінуючим на відповідній території.

Таким чином, суттєвими ознаками установчої влади визначено: 1) наявність специфічного суб'єкта, а саме політично домінуючого суб'єкта на території держави або її частини; 2) соціальний статус цього суб'єкта як суверена щодо населення певної території; 3) інтерес цього суб'єкта змінити фактичну та юридичну конституцію та встановити інший суспільний порядок; 4) обов'язкова легітимація рішень суб'єкта установчої влади; 5) ухвалення або зміни тих юридичних актів, які є основою (організаційними та конституційно-правовими передумовами) для функціонування публічної влади на відповідній території.

Виходячи з визначених у дослідженні сутності установчої влади та її суттєвих ознак запропоновано її наукове поняття (див. с. 5 автореферату).

У підрозділі 2.2 «Види і форми реалізації установчої влади» аналізуються наукові підходи до визначення критеріїв та способів класифікації установчої влади.

Встановлено, що визначальним критерієм для поділу установчої влади на її види слід вважати спосіб здійснення установчої влади. За цим критерієм установчу владу пропонується поділити на три види: 1) революційна установча влада; 2) реформаційна установча влада; 3) функціональна установча влада. Кожний із цих видів реалізації установчої влади відрізняється від інших за специфікою суб'єкта, способами й формами, в яких здійснюється влада, а також за формою та характером актів цієї влади.

Революційна установча влада здійснюється не на правовій, а на силевій основі. Революційна установча влада є дійсно первинною установчою владою, тому її можна вважати визначальним видом установчої влади. Легітимація такої влади, як правило, триває значний час. Її суб'єктом виступають опозиційно налаштовані політичні сили, народні маси, громадські рухи, озброєні повстанці, органи чи структури державної влади (армія, уряд), а інколи навіть інші держави. Засоби здійснення даного виду установчої влади – це збройні конфлікти, революції, перевороти.

Реформаційна установча влада може здійснюватися як на неправовій, так і на правовій основі. Суб'єктом реформаційної установчої влади як правило виступають органи чи структури державної влади. Здійснення цього різновиду установчої влади також може супроводжуватися державним переворотом, мирними революціями (так званими «помаранчевими», «оксамитовими» тощо), або на основі договору між чинними суб'єктами влади, або у ході реформ чи контрреформ.

Функціональна установча влада завжди здійснюється на правовій основі. Зміст функціональної установчої влади визначається компетенцією та встановленими повноваженнями її суб'єктів. Власне, тут можна говорити про делегований характер установчої влади від суверена тим суб'єктам публічної влади, які визначені юридичною конституцією держави. Суб'єктом цього виду установчої влади виступають установлені влади (глава держави, парламент, уряд, інші органи влади), які завжди діють у рамках, визначених установчою владою. Проявляється функціональна установча влада в реалізації установленими владами своїх установчих повноважень (внесення змін до конституції, формування органів влади, призначення посадових осіб, припинення повноважень органів влади або посадових осіб тощо).

Автор зазначає, що форми реалізації установчої влади, найбільш типовим суб'єктом якої виступає народ, логічно було б класифікувати на форми (способи) прямої реалізації установчої влади та форми (способи) представницької (похідної) реалізації установчої влади.

Проаналізовано співвідношення форм здійснення установчої влади з формами здійснення безпосередньої демократії. Зазначається, що участь народу в мирних зборах, мітингах, походах і демонстраціях не є власне реалізацією установчої влади, однак через ці форми можуть бути закладені основи подальших змін в існуванні або функціонуванні публічно-владних інститутів. У цьому сенсі вказані форми мають певне відношення до здійснення народовладдя в частині створення передумов реалізації народом установчої влади, хоча за своїм змістом вони переплітаються зі здійсненням контролю над чинною владою.

На відміну від форм безпосередньої демократії, які здійснюються у формах, визначених або не заборонених Конституцією і законами, форми здійснення установчої влади можуть бути як такі, що визначені або не заборонені Конституцією і законами, так і взагалі не визначені Конституцією, або навіть офіційно заборонені. Умовою для виділення будь-якої форми здійснення установчої влади має бути наявність управлінського впливу на об'єкт через прийняття імперативного акта, що матиме правовий вплив на учасників конституційно-правових відносин у сфері реалізації установчої влади.

Запропоновано поділ форм реалізації установчої влади на такі основні групи: 1) за суб'єктом установчої влади – на прямі та представницькі (похідні) форми здійснення установчої влади. Перша група об'єднує форми, що забезпечують реалізацію прямої установчої влади. Такими формами є конституційний процес, вибори, референдуми, революції, акти громадянської непокорності, громадянські війни, національно-визвольні рухи, інші форми безпосередньої демократії. До другої групи автор відносить форми, що забезпечують реалізацію представницької (похідної) установчої влади. Такими формами є здійснення установчих повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування; 2) за правовою врегульованістю – на визначені конституцією (конституційні), визначені законом (законодавчі) і нормативно невизначені (фактичні).

За умов реалізації конституційних і законодавчих форм установча влада здійснюється на правовій основі, а фактичних форм – на позап правовій. Конституційними формами реалізації установчої влади є вибори, референдуми,

конституційний процес. Ці форми встановлені конституцією держави, якою визначаються основні засади їх організації і проведення. Законодавчими формами реалізації установчої влади є загальні збори громадян за місцем проживання, місцеві ініціативи, громадські слухання, відкликання депутата тощо. Ці форми, як правило, лише проголошуються в конституції, а механізм їх реалізації визначається законодавчими актами. Фактичними формами реалізації установчої влади є революції, акти громадянської непокорності, громадянські війни, національно-визвольні рухи. Такі форми не мають нормативно-правового регулювання, а їх організація і проведення офіційно забороняється.

Розділ 3 «Конституційні основи становлення та організації установчої влади в Україні» складається з трьох підрозділів, в яких охарактеризовано конституювання установчої влади в Україні в період від 1917 р. до 1990 р.; з'ясовано концептуальні підходи до визначення установчої влади в конституційному процесі України 1990–1996 рр., а також досліджено порядок організації установчої влади в Україні, закріпленій у чинній Конституції України.

У підрозділі 3.1 «Конституювання установчої влади в Україні 1917–1990 рр.» проаналізовано об'єктивні й суб'єктивні чинники становлення державності в Україні. Зазначено, що до набуття Україною незалежності процес конституційного закріплення установчої влади відбувався як складова частина світового розвитку одночасно з процесом становлення української державності. Відтак, основні ідеї світового конституціоналізму так чи інакше справляли свій вплив на вказані процеси.

Конституювання установчої влади в Україні в процесі становлення її державності із середніх віків аж до 20-х років ХХ ст. вирішальною мірою визначали закономірності економічного розвитку на її територіях, а також характер економічних зв'язків цих територій між собою та з економічними суб'єктами інших держав. При цьому новоутворювані держави завжди мають свої об'єктивні й суб'єктивні чинники їх створення, залежно від яких відбувається процес конституювання публічної влади, реалізується установча влада.

Сутнісні зрушення у суспільно-політичному житті на територіях сучасної України, які прийнято позначати терміном «українська революція», що мали місце в Україні в період 1917–1920 рр., стали вирішальним кроком у напрямі формування суверенної української державності та визначили вихідні засади конституювання установчої влади в Україні.

Наступним у даному підрозділі охарактеризовано особливості конституційного будівництва радянського періоду та зазначено, що вони досить чітко виявилися в Конституціях УСРР 1919 р., 1929 р., Конституціях УРСР 1937 р., 1978 р. Наголошено на важливості впливу радянських конституцій на розвиток не лише українського, а й світового конституціоналізму, зокрема, в частині соціальних прав людини, внеску їх у формування сучасної концепції установчої влади.

Формування сучасної концепції установчої влади запроваджено з початком у квітні 1985 р. так званої «перебудови», коли в СРСР стали розгортатися нові процеси демократизації суспільства, політика держави була спрямована на активізацію громадської думки, розвиток політичних свобод. Концептуальні підходи до визначення змісту сучасної установчої влади були закладені в

конституційному процесі України 1990–1996 рр. Прийняття Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. «Декларації про державний суверенітет України» вважається відправною точкою формування нормативно-правової моделі конституційного устрою сучасної України та реорганізації установчої влади.

У підрозділі 3.2 «Концептуальні підходи до визначення установчої влади в конституційному процесі України 1990–1996 рр.» проаналізовано особливості процесу запровадження нових економічних, політичних, державних моделей, який було розпочато з прийняттям 16 липня 1990 р. Декларації про державний суверенітет України (далі – Декларація). Охарактеризовано принципові зміни до Конституції УРСР 1978 р. щодо суттєвої трансформації конституційних основ правової системи України, проаналізовано змінення порядку здійснення установчої влади, визначеного в Конституції УРСР 1978 р., Декларації та інших актах у період до схвалення Акту проголошення незалежності України 01 грудня 1991 р. і в наступні роки. Виокремлено наявність суттєвих розбіжностей у цих актах щодо визначення основних засад конституційного ладу та змісту окремих конституційно-правових інститутів.

В роботі зазначається, що концептуальні засади установчої влади, закладені в текст Декларації про державний суверенітет України, у процесі розробки нової Конституції України зазнали істотних трансформацій. Першим рішучим кроком у цей період на шляху радикальної зміни конституційних основ установчої влади стала Постанова Верховної Ради Української РСР «Про Комісію по розробці нової Конституції Української РСР» від 24 жовтня 1990 р.

Найважливішими рішеннями цього періоду, якими суттєво змінювалася попередня модель організації публічної влади в Україні, стали запровадження поста Президента України та інституту місцевого самоврядування. Важливим актом цього процесу слід вважати Постанову Верховної Ради УРСР від 19 червня 1991 р., якою було схвалено Концепцію нової Конституції України. Вказана Концепція передбачала в якості першого загальнометодологічного принципу те, що нова Конституція України має ґрунтуватися на Декларації про державний суверенітет України. Проте зазначена Концепція надалі значною мірою не була реалізована, зокрема, щодо сприйняття Декларації про державний суверенітет як підґрунтя нової Конституції України, і принципові положення Декларації щодо установчої влади в Україні залишилися нереалізованими. Це стосується не лише організації державної влади, а й України як союзної держави.

Істотною зміною в частині правового визначення способів здійснення установчої влади в Україні став прийнятий Верховною Радою УРСР 03 липня 1991 р. Закон УРСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми», що склав правову основу легітимації у подальшому акту проголошення Верховною Радою незалежності України.

Якісні перетворення установчої влади були запроваджені Постановою Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р., яка стала найважливішим документом для утвердження суверенітету та реалізації установчої влади на території сучасної України.

У роботі відзначається, що одним із принципово важливих кроків у конституюванні установчої влади в Україні стало укладення 08 червня 1995 р.

Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

Автором здійснено аналіз наукових оцінок правової природи вказаного Конституційного Договору і визначено його роль у процесі конституювання установчої влади в Україні, а також конституційно-правову специфіку як акта установчої влади.

Підрозділ 3.3 «Визначення установчої влади в чинній Конституції України» присвячено аналізу Конституції України від 28 червня 1996 р. в аспекті положень, що стосуються установчої влади, а також рішень Конституційного Суду України щодо офіційного тлумачення окремих положень Конституції стосовно конституювання установчої влади.

На основі аналізу співвідношення положень про установчу владу, закладених у текст Декларації та Акт проголошення незалежності України, з текстом прийнятої нової Конституції України, зроблено висновок про істотні відмінності між ними. Проаналізовано практику реалізації статусу Верховної Ради України щодо здійснення установчої влади. Визначено, що проблемою її статусу в зазначеній сфері є питання про межі та природу представництва Українського народу, що його здійснює Верховна Рада України.

Досліджено конституційні основи установчої влади в Україні, які визначені в Конституції України. З'ясовано коло суб'єктів та форми реалізації установчої влади.

У роботі зазначається, що в Конституції України форми реалізації установчої влади за суб'єктом поділяються на прями та представницькі (похідні). Суб'єктом прямої установчої влади є народ, який здійснює належну йому владу через такі форми реалізації установчої влади: конституційний процес; вибори, референдуми, інші форми безпосередньої демократії, рішення яких є обов'язковими. Іншою формою безпосереднього народовладдя, визначеною в Конституції України, через яку здійснюється пряма установча влада, на думку автора, є референдна ініціатива щодо проведення всеукраїнського референдуму.

За нормативно-правовою врегульованістю форми реалізації установчої влади, визначені в Конституції України, поділяються на конституційні та законодавчі.

До законодавчих форм здійснення влади народом, що впливають із змісту Конституції України або не суперечать їй, належать: загальні збори громадян; місцеві ініціативи; громадські слухання; збори громадян у м. Києві; відкликання депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів. У системі безпосереднього народовладдя за допомогою цих форм здійснюється ініціювання щодо необхідності конституювання фактично існуючих інститутів у політичній системі суспільства або необхідності внесення змін у правове регулювання законодавчо встановлених і визначених конституційно-правових відносин; ініціювання необхідності заміни кадрового складу органів публічної влади тощо. Проте не усі з цих форм, як уже відзначено, є формами реалізації установчої влади.

Інститут виборів у системі здійснення установчої влади має особливе значення. За допомогою виборів народ визначає суб'єктний склад органу первинного народного представництва – Верховної Ради України, а також главу держави – Президента України. У процесі своєї діяльності зазначені інституції формують органи установленої

влади, які спрямовують свою діяльність на вирішення спеціальних завдань здійснення влади народу (уряд, суди тощо).

Суб'єктами представницької (похідної) установчої влади є органи державної влади та органи місцевого самоврядування, сформовані відповідно до Конституції та законів України, які здійснюють цю владу через реалізацію установчих повноважень у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України. Такими органами за Конституцією України є: Верховна Рада України; Президент України; Верховна Рада Автономної Республіки Крим; сільські, селищні, міські, районні та обласні ради; сільські, селищні, міські голови. Зазначені інститути влади займають особливе, порівняно з іншими, місце в системі публічної влади, адже лише вони репрезентують волю Українського народу або його частини. Для уточнення їх конституційного статусу запропоновано зміни до ряду статей Конституції України.

У зв'язку з тим, що виборні органи влади України створюються як результат здійснення установчої влади народу, всі вони, відповідно, отримують установчі повноваження (повноваження щодо призначення посадових осіб, призначення або створення органів влади), які вони мають реалізовувати в своїй діяльності від імені та в інтересах Українського народу, або його частини (певної територіальної громади). Саме спосіб формування і наявність установчих повноважень є об'єднуючою рисою в усіх виборних органів влади України, хоча кожен з них має свій особливий статус і притаманні лише йому повноваження.

Референдуми в системі здійснення установчої влади виступають способами легітимації та, водночас, контролю за діяльністю органів державної влади та місцевого самоврядування. Референдум є єдиним способом перевірки легітимності органів влади в державі та притягнення органів або посадових осіб до конституційної відповідальності у вигляді висловлення недовіри і припинення повноважень певного органу влади або посадової особи.

У даному підрозділі характеризуються також проблеми в реалізації прямої установчої влади через конституційний процес, які пов'язані, зокрема, з відсутністю чіткого конституювання та законодавчого визначення понять «конституційний лад», «право визначати конституційний лад», «право змінювати конституційний лад», із неоднозначним конституюванням статусу народу в процесі визначення і зміни конституційного ладу.

Досліджено конституційне регулювання виборів, референдумів та інших форм безпосередньої демократії, як форм реалізації прямої установчої влади, та наголошено на проблемних моментах реалізації цих форм у зв'язку з їх нечіткою конституційною регламентацією.

Розділ 4 «Реалізація установчої влади в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення» складається з трьох підрозділів, в яких проаналізовано проблеми й внесено пропозиції щодо вдосконалення процесу реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії; досліджено порядок реалізації установчої влади в діяльності органів публічної влади та порядок реалізації установчої влади в конституційному процесі сучасної України, позначено проблеми вказаної реалізації та запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

У підрозділі 4.1 «Проблеми і перспективи вдосконалення процесу реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії», досліджуючи

проблеми реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії, дисертант звертає увагу на те, що належний процес вдосконалення виборчого законодавства виступає як один із чинників, які впливають на якість здійснення установчої влади в державі, зокрема, через інститут виборів. Процес розробки та застосування виборчого законодавства є одним з показників належної реалізації установчої влади в державі. Тому, відповідно, і проблеми, пов'язані з законодавчими процедурами щодо розробки і прийняття виборчих законів, також впливають на якість і легітимність установчих процедур.

Чітке дотримання встановлених Конституцією та законами строків повноважень виборних органів і, відповідно, правильне визначення строків виборів є однією з гарантій належної реалізації установчої влади в Україні. Проблеми строків повноважень та визначення дати проведення голосування на виборах стали вже традиційними в практиці національного державотворення. Причиною ж виникнення цієї «виборчої проблематики», на погляд дисертанта, є закладена в текст Основного Закону концептуально недосконала позиція, закріплена в нормах Конституції щодо підходу до призначення дати виборів в Україні, та згідно з цим, і сама техніка відповідних підрахунків.

Проблема застосування «брудних» виборчих технологій, у тому числі судового ресурсу, полягає в неправильному підході законодавця до визначення механізму формування виборчих комісій, а також статусу їх членів. Реалізація установчої влади ускладнюється також застосуванням пропорційної виборчої системи на місцевих виборах, яка не забезпечує принцип представництва інтересів населення. Реальним у місцевих радах став принцип партійного представництва. Цим викривляється як сутність інституту місцевого самоврядування, так і організація установчої влади в Україні. Розв'язання ряду проблем інституту виборів, як однієї з форм реалізації установчої влади, як і раніше (з приводу чого вже впродовж більше ніж 10-ти років дискутують вітчизняні науковці), вбачається у прийнятті Виборчого кодексу.

Неоднозначне законодавче визначення предмета всеукраїнського референдуму унеможливило реалізацію референдної ініціативи щодо проведення всеукраїнського референдуму. В роботі наголошено на необхідності вироблення концептуально правильного підходу до розкриття сутності закріпленого ч. 1 ст. 38 Конституції України права громадян брати участь в управлінні державними справами (такий, що буде відповідати нормам Конституції України). Зміст цього підходу повинен полягати в тому, що своїми вольовими рішеннями народ має право не лише визнавати, формувати, координувати й організувати діяльність органів публічної влади, не допускати узурпації державної влади, а й право припинити повноваження органів влади в разі неналежної реалізації влади народу.

Вирішуючи питання щодо визначення предмета всеукраїнського референдуму, необхідно усунути колізії, закладені в текст Основного Закону. На думку дисертанта, це може бути нова редакція ст. 72 Конституції України у вигляді доповнення її ч. 3 такого змісту: «На всеукраїнський референдум за народною ініціативою можуть бути винесені будь-які питання, віднесені Конституцією України до відання України, за винятком тих, вирішення яких референдумом прямо заборонено Конституцією України». Автор пропонує до переліку питань, які не

можуть бути предметом всеукраїнського референдуму, додати питання про неприпустимість референдуму з приводу продовження повноважень глави держави чи парламенту України поза терміни, передбачені Конституцією України, без внесення відповідних змін до чинної Конституції.

Діяльність органів державної влади щодо призначення та проведення всеукраїнського референдуму має базуватись на принципі заборони використання органу конституційної юрисдикції з метою звуження права народу на референдну ініціативу щодо проведення всеукраїнського референдуму, а в разі внесення в порядку такої ініціативи питання, щодо якого не розроблено механізму реалізації, – розробити такий механізм. Для попередження можливих маніпуляцій з боку державних органів думкою народу механізм втілення в життя референдного рішення має бути законодавчо визначений до проведення всенародного голосування з ініційованого народом питання.

Перспективним напрямом реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії в роботі визначено впровадження нової форми здійснення установчої влади народом, зокрема, через інститут народної законодавчої ініціативи.

Для забезпечення принципу рівності слід переглянути закріпленій у чинному законодавстві механізм контролю за діяльністю депутатів Верховної Ради Автономної Республіки Крим та депутатів місцевих рад. У роботі пропонується закріпити за виборцями право відкликання депутатів, обраних за списками від місцевих організацій політичних партій, або можливість висловлення недовіри безпосередньо місцевій організації політичної партії.

У підрозділі 4.2 «*Реалізація установчої влади в діяльності органів публічної влади*» зазначений порядок охарактеризовано через аналіз установчих повноважень Верховної Ради України, Президента України та органів місцевого самоврядування. Розглянуто зміст установчої функції парламенту та зроблено висновок, що він полягає у встановленні та утвердженні конституційного ладу, створенні відповідних публічно-владних органів, обранні або призначенні чи припиненні повноважень посадових осіб, відповідальних за впровадження та забезпечення конституційно визначеного ладу.

На думку дисертанта, Президент України також є органом (посадовою особою) державної влади, через реалізацію повноважень яким народ здійснює свою установчу владу. На підставі вивчення існуючих у вітчизняній науковій думці підходів, представлено перелік установчих повноважень Президента, визначений у Конституції України. Встановлено, що ряд повноважень Президента України (які не належать до установчих) надають йому можливість брати участь у внесенні пропозицій щодо конституювання установчої влади.

Зазначено, що органи місцевого самоврядування реалізують похідну установчу владу народу через здійснення наданих їм Конституцією та законами України установчих повноважень. На місцевому рівні суб'єктами прямої установчої влади конституційно визначені територіальні громади. Стверджується, що саме через здійснення місцевими радами установчих повноважень забезпечується реалізація установчої влади в межах певних адміністративно-територіальних одиниць. Зміст установчої функції місцевих рад, на погляд дисертанта, виявляється в тому, що за своєю суттю вони полягають у встановленні та утвердженні місцевих

інтересів через вирішення питань місцевого значення шляхом створення органів, обрання або призначення чи припиненні повноважень посадових осіб, відповідальних за впровадження й реалізацію місцевої політики. Установчі функції органів місцевого самоврядування реалізуються через установчий процес у представницькому органі місцевого самоврядування, а також через участь у формуванні органів державної влади відповідно до законодавства України. Визначено зміст установчих повноважень сільських, селищних, міських голів та голів районної, обласної, районної у місті ради.

Підрозділ 4.3 «Удосконалення порядку реалізації установчої влади в сучасному конституційному процесі України» містить аналіз практики реалізації чинної Конституції України та рішень Конституційного Суду України, на підставі якого визначено, що будь-яке внесення змін до Основного Закону України повинно базуватися на волі народу, тобто ініціювання змін або надання згоди на зміну Конституції України має здійснюватися не від імені народу, а безпосередньо самим народом. Верховна Рада України, як орган, наділений повноваженням приймати зміни до Конституції, саме приймає їх, а не замінює народ на підготовчій (передпроектній) стадії.

Зауважено, що головна проблема участі Українського народу у здійсненні правотворчої діяльності в конституційному процесі полягає в тому, що не лише не сформовано реального механізму реалізації народом права визначати і змінювати конституційний лад, а й немає правового визначення такого механізму. Охарактеризована практика безпосередньої участі народу в процесі розробки та прийняття конституції, або внесення змін до неї в країнах європейського права.

Відзначається практика здійснення Конституційним Судом України повноважень установчої влади (зокрема, повернення до попередньої редакції Конституції 1996 р. у зв'язку з визнанням неконституційним закону про внесення змін до Конституції України в 2004 р.), та повноважень законодавчої влади (зокрема, повернення до попередньої редакції Закону України «Про Конституційний Суд України»). Ця практика суперечить його конституційно-правовому статусу і належить до проблемних питань сучасного конституційного процесу, а в рамках дисертаційного дослідження визначена як позаправова форма здійснення установчої влади.

Проблемним є питання щодо неоднакового статусу законів, оскільки, приймаючи їх, Верховна Рада України стосовно одних діє як законодавець, а щодо інших – як конституцієдавець. Вирішення цього питання, на думку дисертанта, полягає в чіткій термінологічній визначеності акта про зміни до конституції. Запропоновано за доцільне термін «закон» щодо акта, який вносить зміни до конституції, супроводжувати визначенням «Конституційний» («Конституційний Закон»).

Наголошено на необхідності чіткого визначення статусу суб'єктів установчої влади в конституційному процесі та закріплення реального механізму участі їх у ньому.

Звертається увага на те, що на відміну від традиційної думки про конституційну асамблею як орган реалізації установчої влади народу, в сучасному українському варіанті визначено дещо інший конституційно-правовий статус

Конституційної Асамблеї. Конституційна Асамблея в Україні – це орган, який розробляє пропозиції для Президента України як суб'єкта законодавчої ініціативи, що мають ним бути подані до Верховної Ради України з метою внесення змін до чинної Конституції України. Такий статус Конституційної Асамблеї є, з точки зору дисертанта, цілком виправданим, він відповідає положенням Конституції України щодо процедур внесення змін до неї та правовому статусу глави держави. Таким чином, народ, як суб'єкт установчої влади, отримує можливість і разом з тим конкретний механізм (через членів Конституційної Асамблеї) висловити своє розуміння як характеру змінення чинної Конституції України, так і способу його здійснення. Водночас Президент України, обраний народом, шляхом функціонального здійснення його повноважень у конституційному процесі, реалізує у такий спосіб функціональну установчу владу.

Висловлюється думка, що державна влада в особі Президента України та Верховної Ради України, як органів, що їх обирають громадяни шляхом голосування, мають можливість значно посилити рівень своєї легітимності, якщо вони сприймуть позицію Конституційної Асамблеї щодо проекту конституційних змін і створять механізми для залучення більш широкого кола представників громадянського суспільства не тільки до розробки вказаного проекту, а й до прийняття рішення про його схвалення. Це може бути як винесення зазначеного закону на затвердження всеукраїнським референдумом, тобто реалізація народом установчої влади безпосередньо, так і реалізація цієї влади народом через своїх представників, зокрема, через Всеукраїнські Установчі Збори тощо.

У **Висновках** сформульовано найсуттєвіші результати дисертаційного дослідження, наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми щодо конституційно-правових аспектів установчої влади в Україні.

Висновки за результатами дослідження полягають у наступному.

1. Процес становлення і розвитку теорії установчої влади виявився суперечливим і неоднозначним, внаслідок чого ця теорія досі не отримала міцного фундаменту, залишається непослідовною і непереконливою. Проблемними питаннями вказаної теорії позначено: 1) розуміння під термінами «установча влада», «влада народу», або «народовладдя» одного предмета; 2) нез'ясованість природи установчої влади, як суспільного феномена; 3) невизначеність дійсних суб'єктів установчої влади; 4) обмежене уявлення про зміст і форми установчої влади; 5) змішування понять установчої та законодавчої влади; 6) нез'ясованість меж суверенності установчої влади.

2. Теоретико-методологічною основою визначення поняття установчої влади мають бути підходи, що базуються на істинному пізнанні теорії установчої влади та виробленні її наукового поняття через виявлення об'єктивної істини. Цей процес має рухатися від вихідного уявлення про установчу владу через осягнення її сутності до виявлення цієї сутності в конкретно-історичних умовах, зокрема, умовах сучасної України.

3. Влада є складним, багатоаспектним явищем, що виявляється в різних організаційних формах і способах її здійснення, знаходить свій прояв у розмаїтті відносин, визначень тощо. Критичний аналіз існуючих уявлень про владу вказує на те, що спільним для них є погляд на владу як на спосіб панування однієї сили над

іншою (влада природи над людиною, влада людини над природою, влада людини над людиною). Влада у суспільстві є способом підкорення поведінки людини або силам природи, або іншим людям. У першому випадку має місце природна влада, у другому – влада соціальна, суспільна.

4. Суспільний владний вплив на поведінку людей відбувається у двох формах: 1) стихійної влади, що діє незалежно від суспільного усвідомлення, та 2) свідомої влади, яку визначають встановлені суспільством закони і яка реалізується за допомогою різних способів керуючого впливу. Остання виступає як публічна влада, і саме з її поняттям пов'язується поняття установчої влади.

5. Публічна влада виступає як суспільне відношення панування-підкорення, що реалізується в процесі соціального управління. Вихідним моментом здійснення публічної влади є установлення, тобто запровадження, узаконення чи утвердження певного суспільного стану або порядку речей, правового порядку в суспільстві. З цим вихідним моментом пов'язаний зміст поняття установчої влади, яка виявляється в процесі утворення інститутів суспільства та визначення основних правил (норм) функціонування і взаємодії цих інститутів.

6. Установча влада здійснюється як на правовій основі діючої в державі конституції, так і на неправовій (позапоровій) основі, тобто у силовий спосіб через революції, перевороти, збройну боротьбу тощо. Силове здійснення установчої влади спрямовується найчастіше на створення нового типу суспільства, нової держави тощо, завоювання й утримання політичної влади на інших засадах управління, реалізацію принципів, запроваджуваних тією політичною силою, яка здійснила революцію, переворот, завоювання влади, і узаконення цих принципів. При цьому необхідною умовою стає легітимізація актів такої установчої влади та її юридичне конституювання.

7. Правова основа не завжди є передумовою здійснення установчої влади, однак вона завжди є необхідною умовою її тривалого стійкого існування як виду публічної влади. У цьому полягає специфіка установчої влади, оскільки для публічної влади взагалі її здійснення у правовій формі є суттєвою ознакою. Усі інші види публічної влади (законодавча, виконавча, судова тощо) від самого початку передбачають їх здійснення виключно на правовій основі.

8. Оскільки установча влада відбиває організаційний аспект установчо-законодавчої організаційно-правової форми здійснення публічної влади, становить її змістовну складову, що обов'язково має бути легітимізована й набути юридичного оформлення, оскільки зміна співвідношення політичних сил у суспільстві призводить до зміни змістовного аспекту публічної влади, а з ним – до іншого її конституювання. Відтак, установча влада визначається у функціональному аспекті, як відносини панування – підкорення, в яких владарюючі суб'єкти запроваджують, установлюють, утверджують і узаконюють певні суспільні інститути, основні правила (норми) функціонування і взаємодії цих інститутів. Таке розуміння відрізняється від розуміння терміна «установча влада» у значенні суб'єкта, що здійснює цей вид публічної влади («влада народу», «нації» тощо). Як функціональна цілісність, установча влада лише походить від народу, проте не є суб'єктом.

9. Суб'єктами здійснення установчої влади на правовій основі в сучасних державах виступають народ, органи державної влади та органи місцевого

самоврядування, установчі інституції та інші суб'єкти, визначені конституцією. Суб'єктами установчої влади, що здійснюється не на правовій основі, можуть бути як існуючі органи чи структури державної влади (наприклад, армія), чи окремі посадові особи держави, так і тимчасовий уряд, революційний комітет, окремі політичні партії, громадські рухи, озброєні групи повстанців і навіть інші держави.

10. Традиційне уявлення про установчу владу як владу, що належить виключно народів та зводиться до прийняття або зміни конституції, лише частково розкриває її дійсне поняття і потребує перегляду. Адже актами установчої влади, якими запроваджується новий порядок у суспільстві, не завжди є конституція або закон про внесення змін до неї, ними можуть бути універсали, декларації, маніфести, декрети тощо тих суб'єктів, які реалізують установчу владу не на правовій основі. Проте з установленням та утворенням нових і припиненням старих конституційно-правових інститутів здійснення установчої влади в процесі соціального управління не завершується, доки не відбудеться процес їх легітимації та узаконення (легалізації).

11. Установча влада з точки зору її змісту є владою, яка установлює та утверджує фактичну конституцію, тобто систему здійснення та організації влади, що задовольняє потребам домінуючих політичних сил у суспільстві. Установча влада з точки зору її форми полягає в узаконенні, тобто наданні загальнообов'язкової сили встановленим конституційним інститутам як за допомогою правових механізмів перетворення фактичної конституції на юридичну, так і за допомогою позаправових механізмів (на початковій стадії її реалізації) з поступовим наданням цим перетворенням правової форми, що відбувається через процес легітимації, надаючи встановленим перетворенням завершеної правової форми.

12. Виходячи з отриманих визначень установчої влади, її загальне поняття формулюється наступним чином: установча влада – це відношення панування-підкорення, через яке політично домінуючий суспільний суб'єкт як суверен запроваджує (установлює) на території держави або її частині певні публічно-владні інститути та основні норми їх функціонування (установлює фактичну конституцію), а також забезпечує їх легітимацію, узаконюючи суспільний порядок, у якому він заінтересований, шляхом ухвалення або зміни юридичних актів (юридичної конституції), що становлять організаційні та конституційно-правові передумови функціонування публічної влади.

13. Сучасна наука визначає в якості видів установчої влади первинну та похідну від неї, утворену та організаційно підпорядковану первинній установчій владі. З цього випливає, що існує установча влада суверенна і установча влада, обмежена в суверенитеті іншою установчою владою. За такого поділу установчої влади на первинну і похідну «розмивається» межа між установчою владою та установленими владами (законодавчою, виконавчою, судовою), що є похідними від установчої влади.

14. Визначальним критерієм поділу установчої влади на її окремі види є спосіб здійснення установчої влади, за яким вона поділяється на три види: 1) революційна установча влада, 2) реформаційна установча влада, 3) функціональна установча влада. Кожний з цих видів реалізації установчої влади відрізняється від інших

специфікою суб'єкта, способами і формами, в яких здійснюється влада, а також формою і характером актів цієї влади.

15. Форми реалізації установчої влади визначаються як способи впливу на поведінку людей через запровадження, установлення, узаконення чи утвердження певного суспільного стану речей, правового порядку в суспільстві які своїм наслідком мають прийняття імперативного акта. Їх можна класифікувати на види: 1) за суб'єктом установчої влади – прямі форми реалізації установчої влади та представницькі (похідні) форми реалізації установчої влади; 2) за правовою врегульованістю – визначені конституцією (конституційні), визначені законом (законодавчі) і фактичні.

17. Процес конституційного закріплення установчої влади в Україні був складовою частиною розвитку світового конституціоналізму і відбувався у загальному процесі становлення української державності. Конституювання установчої влади в Україні з середніх віків аж до 20-х років ХХ ст. завжди вирішальним чином визначалося закономірностями економічного розвитку на її територіях і характером економічних зв'язків цих територій між собою та з економічними суб'єктами інших держав. Сутнісні зрушення в суспільно-політичному житті на територіях сучасної України, які прийнято позначати терміном «українська революція», що мали місце в Україні в період 1917–1920 рр., стали вирішальним кроком у напрямі до формування суверенної української державності та визначили підходи до конституювання установчої влади України. Особливості змісту установчої влади радянського періоду досить чітко виявилися у Конституціях УСРР 1919 р., 1929 р., Конституціях УРСР 1937 р., 1978 р.

18. Концептуальні підходи до визначення змісту сучасної установчої влади були закладені в конституційному процесі України 1990–1996 рр. Прийняття Верховною Радою Української РСР 16 липня 1990 р. «Декларації про державний суверенітет України» вважається відправною точкою формування нормативно-правової моделі конституційного устрою сучасної України та реорганізації установчої влади. Нові зміни в системі здійснення установчої влади запровадила Верховна Рада УРСР, прийнявши 03 липня 1991 р. Закон УРСР «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Якісні перетворення установчої влади запроваджені Постановою Верховної Ради УРСР «Про проголошення незалежності України» від 24 серпня 1991 р., що стала найважливішим актом для утвердження суверенітету та реалізації установчої влади на території сучасної України.

19. Концептуальні засади установчої влади в Декларації про державний суверенітет України зазнали у процесі розробки нової Конституції України істотних змін, зокрема, з укладенням 08 червня 1995 р. Конституційного Договору між Верховною Радою України та Президентом України про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування в Україні на період до прийняття нової Конституції України.

20. Новою Конституцією України від 28 червня 1996 р. визначено якісно новий зміст ряду інститутів влади в Україні та закладено правові основи сучасної установчої влади суверенної України. Концептуальні основи установчої влади, закріплені в Конституції, передбачають здійснення установчої влади в різних формах: форми

безпосередньої демократії; реалізація органами державної влади та органами місцевого самоврядування установчих повноважень; конституційний процес.

21. Найбільш реальною формою здійснення в Україні установчої влади народом є участь громадян у загальнонаціональних та місцевих виборах. Інститут виборів у системі здійснення установчої влади має особливе значення. За допомогою виборів народ визначає суб'єктний склад органів первинного народного представництва – Верховної Ради України та особу Президента України, які в процесі своєї діяльності реалізують установчу владу народу у формі їх установчих повноважень.

Вибірні органи влади України створюються як результат здійснення установчої влади народу – всі вони, відповідно, отримують установчі повноваження (повноваження щодо призначення або припинення повноважень посадових осіб, призначення або створення органів влади), які мають реалізовувати в своїй діяльності від імені та в інтересах Українського народу або його частини (певної територіальної громади).

Менш реальними формами реалізації установчої влади є участь громадян у всеукраїнському та місцевих референдумах і в конституційному процесі, через відсутність у народу реального механізму здійснювати його право визначати й змінювати конституційний лад в Україні.

22. Актуальним питанням реалізації установчої влади через форму референдуму залишаються законодавче визначення предмета референдуму, вирішення якого, на думку автора, має базуватися на тому, що закріплені в Конституції права і свободи людини і громадянина не є вичерпними. Відтак, народ своїми вольовими рішеннями має право контролювати недопущення узурпації державної влади та припинити повноваження органів влади в разі неналежної реалізації влади народу. В реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії в Україні дальшого розвитку потребують такі правові форми, як референдна ініціатива щодо проведення всеукраїнського референдуму, загальні збори громадян, збори виборців, збори (конференції) об'єднань громадян чи їхніх місцевих осередків, місцеві ініціативи, громадські слухання, відкликання депутатів місцевих рад та сільських, селищних, міських голів.

23. В умовах сучасної України актуального значення набуває реалізація установчої влади народом у конституційному процесі, особливо зважаючи на діяльність такої нової для конституційної практики інституції, як нещодавно створена Конституційна Асамблея з підготовки змін до чинної Конституції України. Діяльність зазначеної інституції та її результати стануть наочним показником того, наскільки Український народ є дійсним суб'єктом установчої влади, і наскільки Україна рухається шляхом демократичної та правової держави.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Індивідуальна монографія:

1. Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми організації та реалізації установчої влади в Україні : [монографія] / Максакова Р. М. – Запоріжжя : Класичний приватний ун-т, 2012. – 436 с.

Рецензії:

Приходько Х. В. Актуальне конституційно-правове дослідження з проблем організації та реалізації установчої влади в Україні / Х. В. Приходько // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія «Право». – 2012. – № 2. – С. 360–364.

Федоренко В. Л. Нова концепція конституційних засад установчої влади в Україні / В. Л. Федоренко // Право України. – 2013. – № 3–4. – С. 538–541.

Колективна монографія:

2. Максакова Р. М. Особливості актів Автономної Республіки Крим як джерел конституційного права України / Р. М. Максакова // Джерела конституційного права України: монографія / [Шемшученко Ю. С., Пархоменко Н. М., Скрипнюк Р. В., Ющик О. І., Шаповал В. М. та ін.]; відп. ред. Ю. С. Шемшученко, О. І. Ющик. – К.: Наукова думка, 2010. – С. 353–376.

Статті у наукових фахових виданнях України з юридичних наук:

3. Максакова Р. М. Влада народу: аналіз суспільно-політичної думки та конституційно-правове регулювання / Р. М. Максакова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2008. – № 11–12 (85–86). – С. 20–27.

4. Максакова Р. М. Референдум Автономної Республіки Крим: історико-правові аспекти організації і проведення та сучасний стан конституційно-правового регулювання / Р. М. Максакова // Актуальні проблеми держави і права: зб. наук. праць / [редкол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) та ін.]; відп. за вип. Ю. М. Оборотов]. – Одеса: Юрид. літ. – 2009. – Вип. 48. – С. 235–241.

5. Максакова Р. М. Основні ознаки Конституції Автономної Республіки Крим / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 1. – С. 5–12.

6. Максакова Р. М. Правова природа Конституції Автономної Республіки Крим / Р. М. Максакова // Вісник Конституційного Суду України. – 2010. – № 2. – С. 138–146.

7. Максакова Р. М. Вибори як форма реалізації установчої влади в Україні: актуальні питання сьогодення / Р. М. Максакова // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 1. – С. 52–59.

8. Максакова Р. М. Трансформація установчої влади в Україні: від Декларації про державний суверенітет до Конституції України / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2010. – № 4. – С. 6–11.

9. Максакова Р. М. Витоки формування вчення про установчу владу / Р. М. Максакова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право. – Ужгород: Поліграфцентр «Ліра», 2010. – Вип. 14: в 2 ч. – Ч. 1. – С. 146–150.

10. Максакова Р. М. Дострокове припинення повноважень представницьких органів влади як предмет всеукраїнського референдуму: позиція держави / Р. М. Максакова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 8. – С. 113–116.

11. Максакова Р. М. Дострокове припинення повноважень представницьких органів влади як предмет всеукраїнського референдуму: позиція народу / Р. М. Максакова // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 9. – С. 6–10.
12. Максакова Р. М. Верховна Рада України як орган установчої влади / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2011. – № 4. – С. 18–22.
13. Максакова Р. М. Специфічні ознаки установчої влади / Р. М. Максакова // Вісник Академії муніципального управління. – 2012. – № 1. – С. 154–164.
14. Максакова Р. М. Установча влада: теоретико-методологічне обґрунтування поняття / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2012. – № 2. – С. 10–16.
15. Максакова Р. М. Класифікація установчої влади / Р. М. Максакова // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Юридичні науки. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2012. – № 2. – Ч. II. – С. 38–44.
16. Максакова Р. М. Основні форми реалізації установчої влади: Україна та зарубіжний досвід / Р. М. Максакова // Часопис Київського університету права. – 2012. – № 2. – С. 374–378.
17. Максакова Р. М. Установча влада як особливий вид публічної влади: новий погляд на традиційну концепцію установчої влади / Р. М. Максакова // Публічне право. – 2012. – № 3. – С. 307–314.
18. Максакова Р. М. Природа і загальні умови існування установчої влади в системі публічної влади / Р. М. Максакова // Право та державне управління. – 2012. – № 3. – С. 41–45.
19. Максакова Р. М. Проблема визначення суверенності установчої влади та її меж / Р. М. Максакова // Наука і правоохорона. – 2012. – № 3. – С. 252–258.
20. Максакова Р. М. Сучасний конституційний процес і реалізація установчої влади в Україні / Р. М. Максакова // Право України. – 2012. – № 8. – С. 78–85.
21. Максакова Р. М. Формування суверенної української державності на території України у 1917–1920 роках / Р. М. Максакова // Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. праць. Юридичні науки. – Запоріжжя : Запорізький нац. ун-т, 2012. – № 4. – Ч. I. – С. 44–52.
22. Максакова Р. М. Порядок організації установчої влади визначений в Конституції України / Р. М. Максакова // Митна справа. – 2012. – № 6 (84). – Ч. 2. – Кн. 1. – С. 387–392.

Статті у наукових виданнях інших держав з юридичних наук:

23. Максакова Р. Н. Институты народной законодательной и местной инициативы в системе форм осуществления учредительной власти в Украине / Р. Н. Максакова // Вопросы экономики и права. – 2012. – № 11 (53). – С. 18–21.
24. Максакова Р. Н. Место категории учредительная власть в системе соотношения категорий власть, публичная власть, власть народа как общественно-политических и правовых понятий / Р. Н. Максакова // Вестник Казанского юридического института МВД России. – 2012. – № 4 (10). – С. 41–45.

25. Максакова Р. Н. Право народа досрочно прекращать полномочия представительских органов государственной власти в Украине: проблемы теории и практики / Р. Н. Максакова // Правовая наука. – 2012. – № 11 (14). – С. 10–13.

26. Максакова Р. Н. Прямые формы реализации учредительной власти по Конституции Украины / Р. Н. Максакова // Экономика и право Казахстана. – 2012. – № 23 (431). – С. 35–38.

27. Максакова Р. Н. Особенности участия Президента Украины в реализации учредительной власти на новом этапе конституционного процесса в Украине / Р. Н. Максакова // Государственная власть и местное самоуправление. – 2013. – № 2. – С. 17–20.

Публікації, які додатково відображують результати дисертаційного дослідження:

28. Максакова Р. М. До питання про активні виборчі права іноземців і військовослужбовців на місцевих виборах в Україні / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2004. – № 1. – С. 7–10.

29. Максакова Р. М. Проблеми конституційно-правового статусу районних у містах рад / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2004. – № 2. – С. 12–16.

30. Максакова Р. М. Особливості організації та проведення місцевих виборів 2006 року в Україні / Р. М. Максакова // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2006. – № 2 (4). – С. 86–91.

31. Максакова Р. М. Громадянське суспільство в теорії та практиці українського конституціоналізму / Р. М. Максакова // Держава та регіони. Серія: Право. – 2007. – № 1. – С. 20–23.

32. Максакова Р. М. Конституційне закріплення установчої влади в Україні та в Російській Федерації: порівняльно-правовий аналіз / Р. М. Максакова // Порівняльне правознавство: сучасний стан і перспективи розвитку : зб. статей / [за ред. Ю. С. Шемшученка, Л. В. Губерського, І. С. Гриценка ; упор. О. В. Кресін]. – К. : Логос, 2009. – С. 282–284.

33. Максакова Р. Н. Осуществление активного избирательного права лицами, находящимися в местах лишения свободы, по законодательству Украины, стран Европейского Союза, СНГ и Балтии: проблемы конституционно-правового регулирования / Р. Н. Максакова // Выборы в Европе : междунар. журнал. – 2009. – Июль. – С. 65–67.

34. Максакова Р. М. Верховна Рада Автономної Республіки Крим: проблеми взаємовідносин з Верховною Радою України, визначення місця в системі органів влади та строку повноважень / Р. М. Максакова // Науковий вісник Академії муніципального управління : зб. наук. праць. Серія «Право». – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2010. – Вип. 1. – С. 17–28.

35. Максакова Р. М. Форми реалізації установчої влади в європейському праві: сучасний стан та перспективи розвитку / Р. М. Максакова // Європейське право та порівняльне правознавство : зб. статей / [за ред. Ю. С. Шемшученка,

І. С. Гриценка, О. В. Кресіна ; упор. О. В. Кресін, О. Д. Рожко]. – Київ–Шамборі : Логос, 2010. – С. 429–435.

36. Максакова Р. М. Сучасні підходи до визначення поняття та змісту установчої влади / Р. М. Максакова // Право та державне управління. – 2010. – № 1. – С. 7–10.

37. Максакова Р. М. Формування концепції установчої влади в Радянській Україні (відповідно до положень Конституцій УСРР 1919 р. та 1929 р.) / Р. М. Максакова // Влада. Людина. Закон. – 2012. – № 2. – С. 38–43.

38. Максакова Р. М. Формування концепції установчої влади в Радянській Україні (в Конституціях УРСР 1937 р. та 1978 р.) / Р. М. Максакова // Влада. Людина. Закон. – 2012. – № 3. – С. 24–29.

39. Максакова Р. М. Право громадян брати участь у виборах та референдумах в Україні: проблеми реалізації / Р. М. Максакова // Вісник Центральної виборчої комісії. – 2013. – № 1 (25). – С. 43–48.

Тези наукових доповідей та повідомлень:

40. Максакова Р. М. Проблемні аспекти двозначності й варіантності використання термінів у виборчому праві України / Р. М. Максакова // Право і лінгвістика: матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Сімферополь–Ялта, 13–16 вересня 2004 р.). – Сімферополь: Ельїнго, 2004. – Ч. 2. – С. 24–31.

41. Максакова Р. М. Забезпечення виборчих прав національних меншин на місцевих виборах / Р. М. Максакова // Дні науки: зб. тез доповідей: в 3 т., 28–29 жовтня 2004 р., Запоріжжя / редкол.: В. М. Огаренко та ін. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2004. – Т. 3. – С. 86–87.

42. Максакова Р. М. Проблеми застосування пропорційної виборчої системи на місцевих виборах в Україні / Р. М. Максакова // Дні науки: зб. тез доповідей: в 3 т., 27–28 жовтня 2005 р., Запоріжжя / редкол.: В. М. Огаренко та ін. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2005. – Т. 3. – С. 127–128.

43. Максакова Р. М. Політико-правові проблеми муніципальної влади в Україні / Р. М. Максакова // Влада і суспільство: проблеми взаємодії: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 18–19 листопада 2005 р.). – Запоріжжя: Юрид. ін-т МВС України, 2005. – С. 39–43.

44. Максакова Р. М. Критичний аналіз Закону України «Про внесення змін до Конституції України» / Р. М. Максакова // Дні науки: зб. тез доповідей: в 4 т., 05–06 жовтня 2006 р., Запоріжжя / редкол.: В. М. Огаренко та ін. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2006. – Т. 2. – С. 300–301.

45. Максакова Р. М. Проблеми дотримання конституційної процедури внесення змін до Конституції України / Р. М. Максакова // Запорізькі правові читання: тези доповідей Щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., 18–19 травня 2006 р., Запоріжжя / за заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломосць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2006. – С. 104–106.

46. Максакова Р. М. Проблеми ефективного функціонування в Україні інститутів громадянського суспільства / Р. М. Максакова // Дні науки: зб. тез доповідей: в 3 т., 11–12 жовтня 2007 р., Запоріжжя / редкол.: В. М. Огаренко та ін. – Запоріжжя: ГУ «ЗІДМУ», 2007. – Т. 2. – С. 166–167.

47. Максакова Р. М. Місце установчої влади в сучасному конституційному процесі в Україні / Р. М. Максакова // Від громадянського суспільства до правової держави : тези III Міжнар. наук.-практ. конф. – Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. – С. 141–143.
48. Максакова Р. М. Народ як суб'єкт правотворчої діяльності / Р. М. Максакова // Громадянське суспільство в Україні: проблеми забезпечення правотворчої діяльності : матеріали Міжнар. наук. конф., 07 квітня 2008 р., Київ / за ред. О. В. Скрипнюка. – К. : НДП приватного права і підприємництва, 2008. – С. 149–152.
49. Максакова Р. М. Установча влада: поняття та особливості / Р. М. Максакова // Запорізькі правові читання : тези доповідей Щорічної Міжнар. наук.-практ. конф., 15–16 травня 2008 р., Запоріжжя / за заг. ред. С. М. Тимченка і Т. О. Коломоєць. – Запоріжжя : ЗНУ, 2008. – С. 154–156.
50. Максакова Р. М. Конституційний процес в Україні: реалії та перспективи / Р. М. Максакова // Правова держава: історія, сучасність та перспективи формування в Україні : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. : у 2 ч. (м. Запоріжжя, 30 травня 2008 р.). – Запоріжжя : Юрид. ін-т ДДУВС, 2008. – Ч. 1. – С. 80–83.
51. Максакова Р. М. Проблеми реалізації установчої влади в Україні / Р. М. Максакова // Проблеми організації державної влади в Україні в контексті політико-правової реформи : матеріали Методологічного семінару. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2008. – С. 62–65.
52. Максакова Р. М. Конституція Автономної Республіки Крим як акт установчого характеру / Р. М. Максакова // Удосконалення механізмів державного управління та місцевого самоврядування : матеріали Наук.-практ. конф. за міжнародною участю : у 2 ч., 10 квітня 2009 р. / за заг. ред. В. К. Присяжнюк, В. Д. Бакуменка, Т. В. Іванової. – К. : Видавничо-поліграфічний центр Академії муніципального управління, 2009. – Ч. 1. – С. 138–140.
53. Максакова Р. М. Юридична природа Конституції Автономної Республіки Крим / Р. М. Максакова // Правове життя сучасної України : тези доповідей Міжнар. наук. конф. професорсько-викладацького та аспірантського складу / відп. ред. Ю. М. Оборотов ; Одеська нац. юрид. академія. – Одеса : Фенікс, 2009. – С. 245–247.
54. Максакова Р. М. Підходи до вивчення феномену влади народу в сучасній науці конституційного права / Р. М. Максакова // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку : матеріали виступів учасників «круглого столу» / за ред. А. П. Гетьмана. – Харків : Право, 2009. – С. 128–133.
55. Максакова Р. М. Принцип періодичних виборів як гарантія реалізації установчої влади в Україні / Р. М. Максакова // Треті конституційні читання : зб. тез наук. доповідей і повідомлень Міжнар. наук. конф. молодих учених, аспірантів і студентів, присвяченої пам'яті академіка права Ю. М. Тодики / за заг. ред. А. П. Гетьмана. – Харків : Права людини, 2010. – С. 144–146.
56. Максакова Р. М. Ідея установчої влади народу в Декларації про державний суверенітет та Конституції України: проблеми співвідношення / Р. М. Максакова // Концепція правової держави у світлі Декларації про державний суверенітет і Конституції України : матеріали Наук.-практ. конф. (м. Київ, 21 червня 2010 р.), Ч. II // Віче. – 2010. – № 18. – С. 4–6.

57. Максакова Р. М. Процедура внесення змін до конституції: проблеми конституційно-правового регулювання в Україні та європейський досвід / Р. М. Максакова // Законодавчий процес і процедура в парламенті України: проблеми якості і вдосконалення в контексті європейського досвіду: матеріали Міжнар. наук. семінару, 22 вересня 2010 р., Київ / за ред. О. В. Скрипнюка. – К.: Атіка, 2011. – С. 54–59.

58. Максакова Р. М. Теоретико-методологічні підходи до визначення поняття «установча влада» / Р. М. Максакова // Поняття, терміни і категорії історико-правової науки: матеріали XXI Міжнар. історико-правової конф. (м. Миколаїв, 23–26 квітня 2009 р.). – Миколаїв: Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2010. – С. 184–187.

59. Максакова Р. М. Установча влада в системі публічної влади / Р. М. Максакова // Актуальні питання публічного права: тези доповідей Міжнар. наук.-практ. конф., 19–20 травня 2011 р. / за ред. В. М. Огаренка, В. Г. Лукашевича та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 128–132.

60. Максакова Р. М. Реформування державної концепції нормативно-правового регулювання порядку здійснення установчої влади через участь народу у всеукраїнському референдумі / Р. М. Максакова // Правові реформи в Україні: матеріали III Всеукр. наук.-теоретичної конф. (м. Київ, 06 жовтня 2011 р.). – К.: Нац. акад. внутр. справ, 2011. – Ч. 1. – С. 11–12.

61. Максакова Р. М. Правове регулювання діяльності Верховної Ради України щодо здійснення установчої влади / Р. М. Максакова // Актуальні питання публічного права: тези доповідей II Міжнар. наук.-практ. конф., 11 листопада 2011 р. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2011. – С. 191–194.

62. Максакова Р. М. Проблема визначення дійсного суб'єкта установчої влади в аспекті значення поняття «демократія» / Р. М. Максакова // Державотворення та право творення в період реформ: питання теорії та практики: матеріали Щорічної Всеукр. наук.-практ. конф.: у 2 ч., 19–20 квітня 2012 р. / за заг. ред. В. В. Коваленка. – К.: НАВС, 2012. – Ч. 1. – С. 107–109.

63. Максакова Р. М. Вплив світового конституціоналізму на конституювання установчої влади в Україні в процесі становлення її державності / Р. М. Максакова // Історико-правова реальність у глобальному і регіональному вимірах: матеріали XXVII Міжнар. історико-правової конф., 20–23 вересня 2012 р., Євпаторія / редкол.: І. Б. Усенко (голова), О. О. Малишев (відп. секретар) та ін. – Київ–Сімферополь: ДОЛЯ, 2012. Ч. 1. – С. 276–283.

64. Максакова Р. М. Актуальні проблеми сучасного конституційного процесу / Р. М. Максакова // Актуальні проблеми публічного та приватного права: тези доповідей III Міжнар. наук.-практ. конф., 03 жовтня 2012 р. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя: КПУ, 2012. – С. 471–474.

65. Максакова Р. Н. Конституционный процесс в Украине: Президент Украины в системе реализации учредительной власти // Гуманитарные науки и модернизация правовой системы государства: российский и зарубежный опыт: труды Междунар. науч.-практ. конф. / под ред. Г. Б. Гридновой, А. Б. Дидикина. – Новосибирск: Филиал НОУ ВПО СПб ИВЭСЭП в г. Новосибирске, 2012. – С. 155–161.

66. Максакова Р. М. Неправові форми здійснення установчої влади народом та їх вплив на політичні системи сучасних суспільств / Р. М. Максакова // Правові основи розвитку сучасних політичних систем: досвід України та Республіки Білорусь : матеріали Міжнар. наук. конф., 22 листопада 2012 р., Київ / за заг. ред. О. В. Скрипнюка. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2013. – С. 60–68.

67. Максакова Р. М. Визначення поняття публічної влади, як безпосередньої основи соціального управління / Р. М. Максакова // Актуальні проблеми сучасного адміністративного права : матеріали круглого столу, 22 березня 2013 р. / за ред. В. М. Огаренка та ін. – Запоріжжя : КПУ, 2013. – С. 140–143.

Максакова Р. М. Конституційно-правові проблеми установчої влади в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2013.

У дисертації досліджуються конституційно-правові проблеми установчої влади в Україні. Охарактеризовано розвиток та виявлено проблемні питання теорії установчої влади. Сформульовано теоретико-методологічні основи визначення поняття установчої влади через вироблення авторської методології пізнання феномена суспільної влади та формування теорії установчої влади. Визначено поняття та виявлено специфічні ознаки установчої влади. Виокремлено види реалізації установчої влади. Запропоновано класифікацію форм реалізації установчої влади, зокрема їх поділ на групи за суб'єктом установчої влади та за правовою врегульованістю.

Виявлено проблеми реалізації установчої влади через форми безпосередньої демократії в Україні та запропоновано способи їх вирішення. Розкрито зміст інституту виборів і референдумів у системі здійснення установчої влади. Охарактеризовано порядок реалізації установчої влади в діяльності органів публічної влади в Україні; зазначений аспект запропоновано розглядати через реалізацію установчих повноважень Верховної Ради України, Президента України та органів місцевого самоврядування. Охарактеризовано порядок реалізації установчої влади в сучасному конституційному процесі.

Ключові слова: безпосередня демократія, вибори, референдум, конституційний процес, Конституція України, народ, публічна влада, суверенітет, установча влада, установчі повноваження.

Максакова Р. Н. Конституционно-правовые проблемы учредительной власти в Украине. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Институт государства и права им. В. М. Корецкого НАН Украины, Киев, 2013.

В диссертации исследуются конституционно-правовые проблемы учредительной власти в Украине. Охарактеризован процесс развития теории учредительной власти, проанализировано современное толкование понятия

«учредительная власть» и выявлены проблемные вопросы теории учредительной власти.

Сформулированы теоретико-методологические основы определения понятия учредительной власти через разработку авторской методологии познания феномена общественной власти и познания процесса формирования теории учредительной власти. В частности определено, что формулировка научного понятия учредительной власти должна отражать объективную истину и двигаться от исходного представления о феномене учредительной власти через постижение ее сущности к выявлению этой сущности в конкретно-исторических условиях современной Украины. Сформулировано понятие и выявлены специфические признаки учредительной власти к которым автор относит: 1) наличие специфического субъекта, а именно политически доминирующего субъекта на территории государства или ее части, 2) социальный статус этого субъекта как суверена в отношении населения определенной территории, 3) интерес этого субъекта изменить фактическую и юридическую конституцию и установить другой общественный порядок, 4) обязательная легитимация решений субъекта учредительной власти, 5) принятие или изменение юридических актов, которые являются основой (организационными и конституционно-правовыми предпосылками) для функционирования публичной власти на соответствующей территории.

Определены субъекты учредительной власти. Отмечено, что как правило, перечень субъектов учредительной власти можно выявить на основе анализа Основного Закона того или иного государства. При этом обращено внимание, что в случае реализации учредительной власти не на правовой основе субъектами ее осуществления могут оказаться как существующие органы или структуры государственной власти (армия и т. д.), отдельные должностные лица государства, так и временное правительство, революционный комитет, отдельные партии, движения, вооруженные группы повстанцев, а также другие государства. В результате анализа текста Конституции Украины установлено, что в Украине субъектами учредительной власти является народ, территориальные громады, органы государственной власти и местного самоуправления.

Определяющим критерием для разделения учредительной власти на ее отдельные виды предложено считать способ осуществления учредительной власти. По названному критерию выделяются революционная, реформационная и функциональная учредительная власть. Отмечено, что каждый из видов реализации учредительной власти отличается от других спецификой субъекта, способами и формами, в которых осуществляется власть, а также по форме и характеру актов этой власти. Предлагается классификация форм реализации учредительной власти, в частности, их разделение на группы по таким критериям как: 1) субъект учредительной власти и 2) правовая урегулированность учредительной власти.

Охарактеризован процесс конституирования учредительной власти в Украине 1917–1990 гг. и 1990–1996 гг. Выявлены особенности конституирования учредительной власти в Конституции Украины.

Обозначены проблемы реализации учредительной власти через формы непосредственной демократии в Украине и предложены способы их решения.

Отмечены отличительные особенности тех форм непосредственной демократии, которые являются формами реализации учредительной власти. Раскрыто содержание института выборов и референдумов в системе осуществления учредительной власти. Охарактеризован порядок реализации учредительной власти в деятельности органов публичной власти в Украине; указанный аспект реализации учредительной власти предложено рассматривать через реализацию учредительных полномочий Верховной Рады Украины, Президента Украины и органов местного самоуправления. Охарактеризован порядок реализации учредительной власти в современном конституционном процессе. Отмечено, что особенностью нового этапа конституционного процесса в Украине является то, что в пределах функциональной компетенции Президента (при помощи Конституционной Ассамблеи) планируется осуществить конституирование учредительной власти в новом её качестве.

Ключевые слова: непосредственная демократия, выборы, референдум, конституционный процесс, Конституция Украины, народ, публичная власть, суверенитет, учредительная власть, учредительные полномочия.

Maksakova R. N. Constitutional and legal problems of constituent power in Ukraine. – On the right of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Science in specialty 12.00.02 – constitutional law, municipal law. – V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2013.

The thesis investigates the constitutional and legal issues of constituent power in Ukraine. The development of the theory of constituent power is characterized, the modern interpretation of the concept «constituent power» is analyzed and the theoretical problems of constituent power are identified. The theoretical and methodological foundations of the definition of constituent power through elaborating author's methodology of knowledge of the phenomenon of public authorities and the formation of the theory of constituent power have been formulated. The notion and specific features of constituent power have been revealed as well as the types of constituent power. The classification of forms of constituent power, including its division into groups on the subject of constituent power and legal regulation have been given.

The problems of constituent power realization through forms of direct democracy in Ukraine have been revealed and ways to improve them have been suggested. The meaning of the institute elections and referendums in the exercise of constituent power have been revealed the order of the constituent power of the public authorities in Ukraine indicated dimension proposed viewed through the realization of the statutory authority of the Verkhovna Rada of Ukraine, President of Ukraine, bodies of local self-government. The order of constituent power in modern constitutional process has been characterized.

Key words: direct democracy, elections, referendums, constitutional process, the Constitution of Ukraine, people publicly power, sovereignty, constituent power, Constituent powers.

МАКСАКОВА Руслана Миколаївна

**КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ УСТАНОВОЇ ВЛАДИ
В УКРАЇНІ**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Підписано до друку 23.09.2013.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк ризографний. Гарнітура Times.
Умовн.-друк. арк. 1,8. Обл.-вид. арк. 1,8. Тираж 150 пр. Зам. № 14-13а.

Видавець та виготовлювач
Класичний приватний університет
69002, м. Запоріжжя, вул. Жуковського, 70Б

Свідчення суб'єкта видавничої справи
серія ДК, № 3321 від 25.11.2008 р.